

روش‌شناسی پژوهش‌های آمیخته؛ رویکردی نو، کاربردی و ارزشمند

حسین اخلاق خوب / دانشجوی دکتری گروه مدیریت آموزشی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی

akhlaghkhub71@gmail.com

سیدفاله فضل‌الهی قمشی / استادیار و دکترای تخصصی برنامه‌ریزی درسی، گروه مدیریت آموزشی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم

fazlollahigh@yahoo.com

دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۱۹ - پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۰۳

چکیده

هدف پژوهش، تبیین و تحلیل روش‌شناسی پژوهش‌های آمیخته، رویکردی نو، کاربردی و ارزشمند در یک بازارایی فراتحلیلی است. پژوهشگران در جریان پژوهشی، بسیاری اوقات از روش کمی استفاده می‌کنند؛ گاهی هم از روش کیفی. اما گاهی اوقات، ترکیبی از روش کمی و کیفی را مورد استفاده قرار می‌دهند. به این پژوهش‌ها، روش پژوهش «آمیخته» گفته می‌شود. روش این پژوهش، کیفی - فراتحلیلی (آمیخته) است. سه نوع روش پژوهش آمیخته وجود دارد: پژوهش درهم‌تنیده، پژوهش اکتشافی و پژوهش تشریحی (تبیینی). در این پژوهش، به بررسی پیشینه روش آمیخته و تعریف و تبیین جایگاه آن در مقایسه با سایر روش‌ها پرداخته و استحقاق و محدودیت‌های این روش پژوهشی، مورد بازکاوی قرار گرفت.

کلیدواژه‌ها: روش پژوهش آمیخته، روش پژوهش درهم‌تنیده، روش پژوهش اکتشافی، روش تشریحی (تبیینی).

مقدمه

در چند دهه گذشته، دو رویکرد پارادایمی کمی و کیفی گرا در مقابل یکدیگر قرار گرفته و به انتقاد از یکدیگر پرداختند. برخی پژوهشگران با مقایسه این دو رویکرد و تعیین نقاط قوت و ضعف آنها نتیجه گرفتند که ترکیب این دو، شناخت بهتری از مسئله به ما می‌دهد. این دو رویکرد در یک پژوهش، مکمل یکدیگر محسوب می‌شوند. از این رو، رویکرد سوم روش‌شناسی مطرح شد. *جانسون* و همکاران این رویکرد سوم را «رویکرد آمیخته» نامیدند. با وجود اینکه تعدادی از پژوهشگران، هنوز این روش را نپذیرفته‌اند، اما پژوهش آمیخته یک حرکت روش‌شناسانه، در رشته‌های مختلف علوم است و به نوعی پل ارتباطی بین نگاه کمی و جزءنگر و نگاه کیفی و ژرف‌نگر به حساب می‌آید (خنifer و مسلمی، ۱۳۹۸، ص ۴۳۳).

در تدوین یک طرح تحقیق، با استفاده از روش‌های آمیخته، پژوهشگر باید ضرورت استفاده از هر دو نوع تحقیق کمی و کیفی را در نظر گیرد. در انجام این امر، پژوهشگر بیان می‌کند که در اجرای طرح پژوهش مورد نظر، اهمیت کدام یک از روش‌های کمی و کیفی پژوهش بیشتر است. برای مثال، در پژوهش آمیخته از روش تحقیق توصیفی اکتشافی (Interwoven)، روش تحقیق مصاحبه گروه‌های کانونی، استفاده شده و پژوهشگر در طرح تحقیق، بیان می‌کند که آیا فرایند اجرای پژوهش برای دستیابی به درک ملموس‌تری از فعالیت مورد مطالعه قرار می‌گیرد، یا نتیجه تحقیق اهمیت بیشتری خواهد یافت (کرسول، ۱۹۹۸).

از دیرباز در خصوص دقت اندازه‌گیری داده‌ها و ابزارهای تحقیق در بین پژوهشگران، مباحث مختلفی مطرح بوده است. این امر، در پژوهش‌های کمی با توجه به مبانی زیربنایی و معرفت‌شناسی آن، با آزمون‌های آماری دقیق رشد و توسعه یافت، اما با پیدایش روش‌های پژوهش کیفی و با توجه به برداشتهای متفاوت و تأکید آن بر جنبه کیفی رفتار انسانی، سنجش کیفیت هم از آزمون‌های آماری حوزه کمی، به‌سوی مفاهیمی نسبی‌گرایانه‌تر و تفسیری‌تر تغییر کرد (عباس‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۲۱). در گذشته، ریشه فلسفی روش تحقیق کمی، بر اثبات‌گرایی و روش تحقیق کیفی، بر تفسیرگرایی است. همچنین بنیان فلسفی روش تحقیق آمیخته نیز بر عمل‌گرایی است. پژوهشگران روش کیفی، به معیار و ارزیابی روش کمی معترض هستند و بالعکس. در این پژوهش، ضمن اشاره به پیشینه و نتایج رویکرد کمی - کیفی، نگاهی فراتر به روش پژوهش آمیخته خواهیم داشت. نتایج بررسی‌ها نشان داد که در نهایت، با پالایش منابع گردآوری شده، منابع مرتبط انتخاب و نقاط مشترک در منابع تصریح و عینی شده‌اند. با این نگاه، روش پژوهش آمیخته مجدد بازپردازش و تکمیل گردیده است.

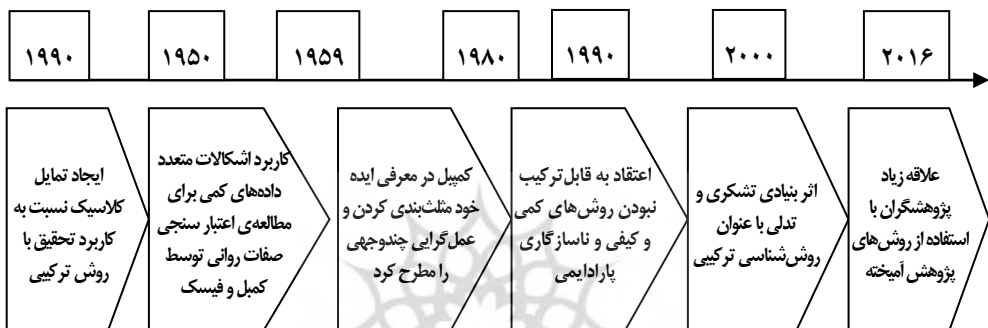
«پژوهش آمیخته» معادل فارسی واژه (Mixed Method Research) می‌باشد. Mixed، به معنی آمیخته، مخلوط می‌باشد (Method) و نیز به معنی روش، شیوه، راه، طریق و اسلوب است.

عناوین این روش «پژوهش ترکیبی»، مرحله ترکیب جدید (Current Synthesis Stage)، «به‌هم‌تنیدگی»، «روش چندگانه»، طرح چند روشی (Multi-Method Dising)، تلفیق رویکردهای کمی و کیفی، «ایجاد پیوند

بین داده‌های کمی و کیفی»، «پژوهش تلفیقی»، «پژوهش بر مبنای الگوی ترکیبی» و... می‌باشد. اما پژوهش آمیخته، رایج‌ترین اصطلاح برای توصیف این رویکرد است (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۹، ص ۴۳۳).

۱. تاریخچهٔ پیدایش و روند تکامل روش «آمیخته»

روش پژوهش آمیخته، از دههٔ ۱۹۹۰ به بعد ظهور کرد و در کنار پارادایم‌های روش‌شناسی کمی و کیفی قرار گرفت. دنزین و لینکلن (۲۰۰۵)، به بررسی تاریخچه پیدایش این روش پرداخته‌اند. نمودار ذیل بیانگر پیوستار تاریخی روش پژوهش آمیخته است.

تلخیصی از پیوستار تاریخی روش پژوهش آمیخته (همان، ص ۴۳۵)

از نظر تاریخی و در منابع روش‌شناسی علوم اجتماعی، مقاله کمپل و فیسک (۱۹۵۹) به‌عنوان مجموعه‌ای از اشکال متعدد داده‌های کمی را برای مطالعه اعتبارسنجی صفات روانی و ویژگی‌های روان‌شناختی به کار گرفته شد. این ایده به‌عنوان روش‌های به‌هم‌تنیده توسعه یافت، بدین معنا که برای شناخت یک پدیده یا ویژگی‌های آن، بهتر است از بیش از یک روش برای افزایش اعتبار و اطمینان نتایج استفاده نمود که با هیچ‌یک از روش‌های کمی و کیفی به‌تنهایی، قابل وصول نیست. در حقیقت، کمپل و فیسک اولین کسانی هستند که به‌روشنی نشان دادند که چگونه می‌توان از روش‌های پژوهش چندگانه، برای اهداف اعتباریابی استفاده کرد.

بعدها در ادامه کار، دنزین (۱۹۷۸) نخستین کسی بود که زاویه‌بندی را به‌عنوان «ترکیب روش‌های مختلف در یک مطالعه، بر روی یک پدیده مشابه» تعریف کرد. وی چهار نوع زاویه‌بندی را معرفی نمود: ۱. زاویه‌بندی داده‌ها (استفاده از چند منبع دادهٔ مختلف)؛ ۲. زاویه‌بندی پژوهشگر (استفاده از چند پژوهشگر در یک مطالعه)؛ ۳. زاویه‌بندی نظریه استفاده از چند نظریه، یا دیدگاه برای تفسیر نتایج یک مطالعه؛ ۴. زاویه‌بندی روش‌شناسی (استفاده از چند روش مطالعه برای بررسی سؤال پژوهشی). زاویه‌بندی روش‌شناسی شامل استفاده از هر دو نوع روش و داده‌های کمی و کیفی، برای مطالعهٔ یک پدیده، در یک مطالعه، یا در مطالعات تکمیلی مختلف است. مورس (۱۹۹۱)، دو نوع زاویه‌بندی روش‌شناسی هم‌زمان و متوالی را پیشنهاد کرد. در روش هم‌زمان، از روش‌های کمی و کیفی در

یک زمان استفاده می‌شود این روش، زمانی به کار می‌رود که در مرحله جمع‌آوری داده‌ها، اثر متقابل بین دو متغیر مطرح شود. نتایج در مرحله تفسیر داده‌ها همدیگر را کامل می‌کند. زاویه‌بندی متوالی، زمانی است که نتایج یک رویکرد (کمی یا کیفی)، برای اجرای رویکرد بعدی ضروری است (سجادی و همکاران، ۱۳۹۲ ص ۵۶).

واژه «روش‌های ترکیبی» برای اولین بار توسط جیک (۱۹۷۹) و به‌عنوان روشی برای جست‌وجوی همگرایی میان روش‌های کمی و کیفی، در پژوهش‌های علوم اجتماعی معرفی شد (همان). در دهه گذشته در ترکیب کردن روش‌های تحقیق کمی و کیفی، برای انجام تحقیقات علوم اجتماعی و رفتاری، به‌طور اعم و تحقیقات آموزشی به‌طور اخص، کوشش‌های ویژه‌ای به عمل آمده و از ترکیب این دو دسته روش‌ها، مجموعه روش‌های تحقیق آمیخته پدیدار آمده است (بولدن و موسکارلا، ۲۰۰۰).

تحقیقات به‌دست‌آمده در استفاده از روش‌های تحقیق آمیخته، نشان می‌دهد که به کاربران این روش‌ها، امکان درک بهتر از پدیده‌های اجتماعی، رفتاری و تبیین آن را فراهم می‌آورد. وقتی پژوهشگر بخواهد مسائل مرتبط با مدیریت نظام آموزشی را شناسایی و تحلیل کند، اگر به استفاده از روش‌های تحقیق کمی اکتفا کند، فقط جنبه‌های قابل مشاهده و اندازه‌پذیر مدیریت را نمایان و تحلیل می‌کند. در این صورت، جنبه‌های غیرکمی نادیده گرفته می‌شود. همچنین، چنانچه به روش‌های تحقیق کیفی اکتفا کند، جنبه‌های اندازه‌پذیر مدیریت نظام آموزشی را نادیده می‌گیرد. از این‌رو، برای درک عمیق‌تر و پی بردن همه‌جانبه به مسائل مدیریت نظام آموزشی، می‌توان از ترکیب روش‌های کمی و کیفی استفاده کرد. این امر ضرورت استفاده از روش تحقیق آمیخته را آشکار می‌کند. روش‌های تحقیق آمیخته چنان است که می‌توان با انتخاب و روش‌های تحقیق کمی و کیفی متناسب، آنها را چنان تأکید کرد که میان سال‌های تحقیق سازگاری لازم برقرار شود. در این صورت، علاوه بر منظور داشتن ابعاد اندازه‌پذیر پدیده‌های مورد مطالعه، سایر ابعاد آنها نیز مورد توجه قرار می‌گیرد.

۲. مبانی فلسفی روش پژوهش «آمیخته»

در یک نظرگاه، سه موضع پیرامون زیربنای فلسفی، به روش پژوهش آمیخته مطرح است:

۱. به افرادی تعلق دارد که معتقدند عمل‌گرایی یا پراگماتیسم، بهترین پارادایم برای پژوهش آمیخته است. از نظر این گروه، پژوهشگران باید برای فهم بهتر پدیده‌های اجتماعی و انسانی، از مزایای هر دو روش استفاده کنند و سؤال‌های پژوهش جهت‌دهنده روش‌های مورد استفاده است.

۲. امکان ترکیب پارادایم‌های مختلف را ممکن می‌دانسته و درعین حال معتقدند از پژوهشگران باید موضع روشی در مورد پارادایم‌های انتخابی داشته باشند. در این دیدگاه، از پارادایم‌های رقیب استفاده می‌شود.

۳. پارادایم زیربنای پژوهش آمیخته، براساس نوع طرح انتخاب‌شده را متفاوت می‌داند (شریفیان، ۱۳۷۸، ص ۹۲-۹۵).

۳. معرفی روش پژوهش «آمیخته»

در روش آمیخته، پژوهشگر با به کار بردن روش‌هایی که اساس آنها پارادایم‌های گوناگون است، فرایند بررسی موقعیت نامعین را تسهیل نموده و به طور همزمان، به سؤال‌های تأییدی و اکتشافی پاسخ می‌دهد. پژوهش آمیخته، با استفاده از ترکیب دو مجموعه روش‌های کمی و کیفی، در قالب روش‌شناسی یک مطالعه واحد و یا یک مطالعه چند مرحله انجام می‌شود. کرسول و تشکری (۲۰۰۷)، پیرامون پژوهش آمیخته چهار دیدگاه مطرح کردند:

۱. دیدگاه روشی (Methodological perspective): این دیدگاه بر روی فرایند و نتایج کاربرد روش‌ها و داده‌های کمی و کیفی تأکید می‌کند و طرح پژوهش حداقل یک روش کمی، برای جمع‌آوری اعداد و یک روش کیفی، برای جمع‌آوری واژه‌ها را شامل می‌شود.

۲. دیدگاه پارادایمی (Comments Paradigm): بر وجود یک دیدگاه غالب متمرکز می‌شود و مبنای فلسفی را برای پژوهش آماده می‌کند.

۳. دیدگاه روش‌شناسی (Comments Methodology): در این روش، پژوهش آمیخته به‌عنوان یک روش‌شناسی متمایز واقع می‌شود که در آن ابعاد مختلف فرایند پژوهش، مانند دیدگاه‌های فلسفی، سؤال‌ها، روش‌ها و نتایج حاصل از پژوهش با هم ترکیب می‌شوند.

۴. دیدگاه عملی (Practical perspective): پژوهش آمیخته در حکم ابزار یا مجموعه رویه‌هایی است و تا زمانی که طرح پژوهش در حال اجراست، استفاده می‌شود و پژوهشگر هر دو رویکرد کمی و کیفی را در اجرای طرح‌های پژوهش به کار می‌برد (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۹، ص ۴۳۶-۴۳۷).

۴. فرایند اجرای طرح‌های تحقیقاتی آمیخته

از نظر کرسول (۲۰۰۳)، در اجرای یک طرح تحقیق، استفاده از روش‌های آمیخته را می‌توان با طی فرایند زیر به انجام رساند:

۱. گام اول تعیین میزان عملی بودن اجرای پژوهش: با استفاده از روش‌های آمیخته در این مرحله، پژوهشگر باید نسبت به توانایی خود در گردآوری داده‌های کمی و کیفی اطمینان حاصل کند. همچنین، باید از مهارت‌های پژوهشی لازم برخوردار بوده و بر انواع طرح‌های تحقیق کیفی و کمی، کافی تسلط داشته باشد. همچنین، در این مرحله لازم است نسبت میزان آشنایی افرادی که قرار است پیشنهاد اولیه طرح تحقیقاتی اختراع ارزیابی کنند، اطلاعات داشته باشند. به عبارت دیگر، پژوهشگر باید مطمئن شود که داوران با روش‌های آمیخته آشنایی دارند، تا بتواند به دآوری طرح تحقیق بپردازد. در غیر این صورت، پژوهشگر باید در طرح تحقیق، با تفصیل بیشتری دربارهٔ طرح‌های تحقیقاتی آمیخته توضیح دهد و به بیان ضرورت کاربرد آنها بپردازد.

۲. گام دوم توجیه اجرای طرح: پس از آنکه عملی بودن اجرای طرح آشکار شد، پژوهشگر باید ضرورت اجرای طرح تحقیق را با استفاده از روش‌های آمیخته توجیه کند و لازم است مشخص کند که کدام یک از سه نوع طرح تحقیق یادشده می‌تواند به کار رود.

۳. گام سوم تعیین راهبرد گردآوری داده‌ها: در این مرحله، پژوهشگر شیوه گردآوری داده‌ها را تعیین می‌کند. بدین منظور باید موارد زیر را به انجام برسد:

- تعیین اهمیت هریک از مجموعه‌های داده‌های کمی و کیفی؛

- تعیین توالی زمانی گردآوری داده‌های کمی و کیفی؛

- تعیین نوع و شکل داده‌های مورد گردآوری.

۴. گام چهارم تدوین سال‌های پژوهش کمی و کیفی: در این مرحله، پژوهشگر سعی دارد که سال‌های پژوهش کمی و کیفی را متمایز کند. در برخی از طرح‌های تحقیق، با استفاده از روش‌های آمیخته، به دشواری می‌توان در آغاز پژوهش هر دو سؤال را بیان داشت؛ زیرا در برآیند تحقیق است که پژوهشگر به نوع سؤال‌های کمی یا کیفی پی می‌برد. از این جمله، می‌توان به طرح‌هایی که دارای دو مقطع زمانی است، در فرایند اجرایی اشاره کرد. معمولاً در طرح‌های آمیخته که دارای دو مقطع زمانی است، پژوهشگر هر دو نوع سؤال‌های کمی و کیفی را به ترتیب برای این دو مقطع بیان می‌دارد. در اینجا یادآوری این نکته ضروری است که منظور از سؤال‌های کمی، سؤال‌هایی است که در آن رابطه میان دو یا چند متغیر مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ به طوری که برای تغییرات آشکار شود. درحالی که در سؤال‌های کیفی، پژوهشگر درصدد پی بردن به ماهیت پدیده است.

۵. گام پنجم گردآوری داده‌های کمی و کیفی: در این مرحله، پژوهشگر براساس نوع طرح تحقیق، به گردآوری داده‌های مورد نیاز می‌پردازد. بی‌شک براساس نوع طرح، اولویت گردآوری داده‌های کمی یا کیفی تعیین خواهد شد. همچنین، شکل داده‌ها و نوع ابزار گردآوری داده‌ها مشخص می‌شود. البته روشن است که پژوهشگری که مجری طرح تحقیق آمیخته است، باید فردی باشد که در استفاده از هر دو این دو مجموعه روش‌ها کمی و کیفی، از توانایی کافی و تسلط کافی برخوردار باشد.

۶. گام ششم تنظیم داده‌ها: در صورتی که طرح تحقیق از نوعی باشد که ابتدا داده‌های کمی گردآوری شده باشد، پژوهشگر در این مرحله داده‌ها را در جدول آماری تنظیم می‌کند. انجام این مرحله به فرایند گردآوری داده‌ها کیفی یاری می‌دهد. البته در صورتی که طرح تحقیق از نوع دیگری باشد، می‌توان انجام این مرحله به مرحله بعدی در هم ادغام کرد.

۷. گام هفتم تحلیل داده‌ها: در انجام این مرحله، پژوهشگر براساس نوع تحقیق، می‌تواند داده‌ها را به‌طور هم‌زمان تحلیل کند، یا اینکه جداگانه به تحلیل آنها بپردازد.

۸. گام هشتم تهیه گزارش تحقیق: در انجام طرح‌های تحقیق با استفاده از روش‌های آمیخته، برای گزارش طرح تحقیق دو گزینه وجود دارد:

الف. تهیه گزارش تحقیق به صورت یک مرحله‌ای در یک جلد؛

ب. تهیه گزارش تحقیق در دو جلد (بازرگان، ۱۳۸۶ ص ۱۱۵).

همان‌طور که اشاره شد، با به کار بردن طرح‌های تحقیق، که در آنها فقط از یک روش کمی و کیفی استفاده شود، نمی‌توان به صورت جامع به سؤال‌های مربوط به موقعیت‌های نامعین نظام‌های آموزشی پاسخ داد. اما با استفاده از روش‌های تحقیق آمیخته، امکان درک مطلوب‌تر و شناخته ابعاد بیشتر از موقعیت‌های نامعین فراهم می‌شود. اما نظر به نو بودن مفهوم و روش‌های آمیخته، هنوز در اغلب سازمان‌های آموزشی و پژوهشی، با این روش‌ها و کاربرد آنها به قدر کفایت آشنایی حاصل نشده است. به عبارت دیگر، نه تنها پژوهشگران بلکه داوران این‌گونه طرح‌های پژوهشی، هنوز آشنایی لازم را با روش تحقیق آمیخته کسب نکرده‌اند. بنابراین، پژوهشگری که مایل به استفاده از این روش‌ها هست، در آغاز طرح تغییر باید ضرورت به کار بردن آنها را آشکار کند و به تفصیل، مراحل انجام طرح را تشریح کند. به طوری که حتی داورانی که آشنایی قبلی با روش‌های آمیخته ندارند، بتوانند به ضرورت به کار گرفتن این گروه‌های پی‌درپی، و آشنایی بیشتر و چگونگی بیان آن پی ببرند. ابتدا پژوهشگر باید با توجیهی ضرورت استفاده از این طرح‌ها را عرضه کند. به عبارت دیگر، پژوهشگر در تدوین طرح تحقیق پس از بیان هدف کلی و هدف‌های ویژه طرح، به این نکته اشاره می‌کند که برای تحقق هدف‌های ویژه، استفاده از یک روش کمی و کیفی، به تنهایی کفایت نمی‌کند. سپس، باید به ضرورت استفاده از ترکیب روش‌های تحقیق برای گردآوری داده‌های کمی و کیفی اشاره کند. پس از آن، از نظر اولویت گردآوری داده‌ها، یکی از دو نوع داده‌های کمی و کیفی را مورد تأکید قرار دهد. علاوه بر آن، توالی زمانی گردآوری داده‌ها را بیان کند و سرانجام، نحوه تحلیل داده‌هاست که سازگاری آنها با نوع طرح تحقیق آمیخته را توصیف نماید (همان).

در یک دسته‌بندی، طرح‌های آمیخته به سه دسته طبقه‌بندی می‌شوند:

۴-۱. طرح تحقیقی آمیخته به هم تنیده

این طرح متعارف‌ترین و مشهورترین رویکرد برای آمیختن روش‌های پژوهشی می‌باشد. پژوهشگران زمانی که بخواهند به طور مستقیم نتایج داده‌های آماری را با نتایج پژوهش‌های کیفی مقایسه کنند و بالعکس، اگر بخواهند نتایج کیفی را با داده‌های کمی تأیید کنند، طرح‌های به هم تنیده از نوع طرح‌های تک‌فازی است که محققان در آن، از روش‌های کمی و کیفی هم‌زمان و به نسبت وزنی یک سانتی فرایند پژوهشی به کار می‌گیرند و هدفشان گردآوری و تحلیل داده‌ها، در تفسیری کلی‌تر و همگرا نمودن یافته‌ها می‌باشد.

۴-۲. طرح تحقیق آمیخته تشریحی

چنین طرح‌هایی برای پژوهش‌هایی مناسب است که در آن، پژوهشگر بخواهد از داده‌های کیفی برای توصیف

نتایج حائز اهمیت استفاده کند. شروع این طرح‌ها، با جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کمی است و متعاقب آن، پژوهشگر داده‌های کیفی را جمع‌آوری و تحلیل می‌کند. در آخر، نتایج این دو مجموعه را براساس نتایج کمی تفسیر می‌کنند. مزیتی که می‌توان برای این‌گونه طرح‌ها برشمرد، این است که آنها از نوع سراسرترین طرح‌های پژوهشی می‌باشد؛ زیرا پژوهشگر هر کدام از روش‌ها را جداگانه در دو فاز مختلف انجام می‌دهد و تنها یک نوع از داده‌هاست که جمع‌آوری و ارزیابی می‌شود. گزارش نهایی هم در دو فاز متفاوت نوشته می‌شود. این امر نقطه قوتی برای این‌گونه طرح‌هاست؛ زیرا تصویری روشن به خواننده ارائه می‌دهد و غالباً مورد استقبال پژوهشگرانی است که در روش‌های کمی تخصص دارند. مشکل اساسی این‌گونه طرح‌ها، زمان‌بر بودن آنهاست؛ زیرا پژوهشگر ابتدا باید به فاز کمی بپردازد (مبینی دهکردی، ۱۳۹۰، ص ۲۲۶-۲۲۷).

۳-۴. طرح تحقیق آمیخته اکتشافی

پژوهشگر درصدد زمینه‌یابی درباره «موقعیت نامعین» می‌باشد. در طی این پارادایم از پژوهش کیفی، در یک مرحله پارادایم پژوهش کمی و در مرحله دیگر، پژوهش کیفی استفاده می‌کند. برای نمونه وی ممکن است آزمایش انجام دهد و پس از آن به مصاحبه‌ای با شرکت‌کنندگان (کیفی) بپردازد تا مشاهده کند که شرکت‌کنندگان به آزمایش چگونه نگاه می‌کنند و آیا آنها با نتایج به دست آمده موافق هستند؟ پژوهش روش آمیخته، همانند انجام دو مطالعه کوچک، در یک مطالعه کلی است. در پژوهش آمیخته، استعاره‌ای برای اندیشیدن وجود دارد: فرض کنید تورهای ماهیگیری متعددی روی هم قرار گرفته‌اند. هر کدام از این تورها، سوراخ‌هایی دارند، ولی وقتی روی هم قرار می‌گیرند، دیگر سوراخی دیده نمی‌شود. به عبارت دیگر، تور جدید فاقد هرگونه سوراخی است. استفاده از روش‌ها و یا رویکردهای چندگانه در پژوهش، این‌گونه عمل می‌کند. بدین منظور، ابتدا به گردآوری داده‌های کیفی می‌پردازد. انجام این مرحله، او را به توصیف جنبه‌های بی‌شماری از پدیده هدایت می‌کند. با استفاده از این شناسایی اولیه، امکان صورت‌بندی فرضیه‌هایی درباره بروز پدیده مورد مطالعه فراهم می‌شود. پس از آن، در مرحله بعدی، پژوهشگر می‌تواند از طریق گردآوری داده‌های کمی، فرضیه‌ها را مورد آزمون قرار دهد. بنابراین، در این نوع طرح تحقیق آمیخته، به داده‌های کیفی اهمیت بیشتری داده می‌شود. علاوه بر آن، در توالی گردآوری داده‌ها ابتدا داده‌های کیفی و سپس، داده‌های کمی گردآوری می‌شوند. در نهایت، پژوهشگر بر مبنای یافته‌های حاصل از داده‌های کیفی، سعی دارد داده‌های کمی را گردآوری کند تا تعمیم‌پذیری یافته را میسر سازد (بازرگان، ۱۳۸۶، ص ۱۶).

از نظر کرسول (۲۰۰۳)، در روش‌های تلفیق نه جمع‌آوری و نه تحلیل، بلکه نحوه تلفیق داده‌ها مهم است. این

امر به شکل‌های زیر انجام می‌شود (مبینی دهکردی، ۱۳۹۰، ص ۲۲۳).

۱. ادغام (Merge): داده‌های کیفی نتایج داده‌های کمی
۲. اتصال: کیفی کمی نتایج
۳. جای دادن: نتایج

مراحل انجام پژوهش آمیخته (خنثی و مسلمی، ۱۳۹۸، ص ۴۳۸)

روش و ویژگی	مثلت سازی	تشریحی	اکتشافی	جاسازی شده	چارچوب تحول گرا	چند روشی
انواع	همگرا تبدیل داده‌ها اعتباربخشی داده‌های کمی چند سطحی	پیگیری توضیحات انتخاب مشارکت کننده	توسعه ابزار توسعه طبقه‌بندی	جاسازی شده‌ی تجربی جاسازی شده‌ی همبستگی	-	-
زمان بندی	هم‌زمان: کمی و کیفی در یک‌زمان	متوالی/ترتیبی: پیگیری کمی با کیفی	متوالی/ترتیبی: پیگیری کمی با کیفی	هم‌زمان یا متوالی	هم‌زمان یا متوالی	ترکیب چندگانه
وزن دهی	معمولاً برابر	معمولاً کمی	معمولاً کیفی	یکی از این دو: تاکید بر کمی یا تاکید بر کیفی	تاکید برابر: کمی یا کیفی	معمولاً برابر
ترکیب	ترکیب داده‌ها در طی تفسیر یا تحلیل	هدایت داده‌ها در بین دو مرحله	هدایت داده‌ها در بین دو مرحله	جاسازی یک نوع از داده درون یک طراحی بزرگ‌تر با استفاده از داده نوع دیگر	بسته به طرح پژوهش	بسته به طرح پژوهش
نمادسازی	کمی+کیفی	کمی کیفی	کیفی کمی	کمی (کیفی) کیفی (کمی)	بسته به طرح پژوهش	بسته به طرح پژوهش
سطح تعامل	مستقل	تعاملی	تعاملی	تعاملی	تعاملی	تعاملی
مرحله ترکیب	مستقل: تفسیر تعاملی: تحلیل	گردآوری داده‌ها	گردآوری داده‌ها	طراحی	طراحی	طراحی
پارادایم	پراگماتیسم	پساپوزیتیویست ۱ ساخترگرایی در فاز ۲	پساپوزیتیویست ۱ ساخترگرایی در فاز ۲	هم‌زمان: پساپوزیتیویست یا ساختارگرایی و یا پراگماتیسم متوالی/ ترتیبی: بخش کیفی ساختارگرایی بخش کمی پساپوزیتیویست	جهان‌بینی تحول به عنوان یک فلسفه	هم‌زمان: پراگماتیسم متوالی: بخش کیفی ساختارگرایی بخش کمی
استراتژی ترکیب اولیه	ادغام این دو رشته: پس از تحلیل جداگانه‌ای داده‌ها با تحلیل بیشتر (به‌عنوان مثال: مقایسه و یا تحولات) از نتایج جداگانه	اتصال دو رشته: از اتصال دو رشته: از تحلیل داده‌های کمی به گردآوری داده‌های کیفی، استفاده از نتایج کیفی برای تصمیم‌گیری در مورد سوالات پژوهش کیفی، نمونه‌گیری و جمع‌آوری داده‌ها در فاز ۲	اتصال دو رشته: از تحلیل داده‌های کیفی به گردآوری داده‌های کمی استفاده از نتایج کیفی برای تصمیم‌گیری در مورد سوالات پژوهش کمی، نمونه‌گیری و جمع‌آوری داده‌ها در فاز ۲	جاسازی یکرشته در یک طرح بر اساس نوع دیگر: قبل، در طی و یا بعد از اجزای مهم استفاده از نتایج ثانویه به‌منظور برنامه‌ریزی افزایش درک و یا توضیح از رشته اصلی	مخلوط کردن در یک چارچوب تئوریک: ادغام، اتصال و یا جاسازی رشته درون یک کلید نظری دگرگون شونده	مخلوط کردن در یک چارچوب برنامه: اتصال به احتمالاً ادغام و یا جاسازی در یک برنامه‌ریزی شده

هدف	درک بیشتر از یک موضوع اعتبار و یا تأیید مقیاس کمی	توضیح نتایج کمی	آزمودن و یا اندازه‌گیری یافته‌های کیفی اکتشافی	کاوش اولیه قبل از آزمایش تجربی (متوالی / قبل)، درک کامل‌تر از یک آزمایش تجربی، از جمله روند و نتایج (هم‌زمان / در طول) پیگیری توضیحات پس از یک آزمایش تجربی (متوالی / بعد)	شناسایی و مبارزه طلبیدن بی‌عدالتی اجتماعی	پیاپی‌سازی مراحل مختلف برای رسیدن به یک برنامه هدف، از جمله برای برنامه‌های توسعه و ارزیابی
-----	---	-----------------	--	--	---	---

۱. ویژگی‌های انواع طرح پژوهش آمیخته (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۹، ص ۴۵۴).

۲. موجود (کمی و کیفی) برای گردآوری داده‌ها Maxkuda و SPSS

۳. نزدیک کردن پژوهشگران کمی و کیفی به همدیگر (جهان‌بینی و تخصص).

۴. از بین بردن انحصار پارادایمی در پژوهش.

۵. کاربردی‌تر از کمی و کیفی به طور جداگانه است.

۶. غالب شدن اصالت عمل (پراگماتیسم) در پژوهش.

۷. ترکیب تفکر استقرایی و قیاسی.

۵. دشواری‌های روش‌های ترکیبی

۱. جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کمی و کیفی زمان و منابع مالی زیادی نیاز دارد.

۲. پیچیده‌تر از پژوهش کمی و کیفی است (دانش روش کمی، کیفی و نحوه تلفیق).

۳. شیوه گزارش و ارائه دادن پژوهش حساس و مهم است.

۴. پژوهشگر باید به هر دو رویکرد کمی و کیفی مسلط باشد.

۶. برخی مشکلات «پژوهش آمیخته»

۱. برای پژوهش‌گر استفاده هم‌زمان از دو روش کمی و کیفی دشوار است.

۲. پژوهشگر باید از روش‌های مختلف و زیاد آگاهی داشته باشد و آنها را با هم ترکیب کند.

۳. هزینه‌بر و زمان‌بر است.

۴. امکان سطحی شدن پژوهش وجود دارد.

۵. کاربرد روش‌های ترکیبی همیشه سودمند نیست. گاهی به جای کاربرد یک روش، برای از بین بردن ضعف

روش دیگر، بهتر است از شیوه‌های دیگری از همان روش استفاده کنیم.

۶. این روش‌ها در همه انواع موضوعات کارآمدی ندارد (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۸، ص ۴۶۰).

نتیجه گیری

در این پژوهش با استفاده از تجزیه و تحلیل روش‌شناسی موجود در مقالات و کتب، الگوها و عوامل مؤثر بر تبیین روش پژوهش آمیخته، با سایر روش‌ها پرداخته شد. استفاده از روش‌های آمیخته، در جهت پیشبرد تحقق اهداف پژوهشی و ارائه تصویری کامل‌تر و درکی عمیق‌تر از پدیده‌های مورد مطالعه در عرصه پژوهش‌های علمی محسوب می‌شود که تأمین این نیاز پژوهشی، از الزامات اساسی پژوهشگران می‌باشد. در این میان، روش‌های تحقیق آمیخته به‌عنوان رویکردی از روش‌های کمی و کیفی، موقعیتی را برای پژوهشگران به وجود آورده که براساس آن می‌توانند متدولوژی‌ها، طرح‌ها، مدل‌ها و روش‌های به‌کار گرفته‌شده در یک مطالعه پژوهشی واحد را در کنار هم قرار دهند. در هر صورت، از آنجا که هدف تحقیق آمیخته تکامل و رفع نقص‌های متوجه رویکردهای کمی و کیفی است، از ترکیب روش‌های گوناگون، می‌توان به روش‌های جدیدتر و متفاوت‌تری دست پیدا کرد. به نظر می‌رسد، این حوزه هنوز به بلوغ کامل نرسیده و در سال‌های آتی دستخوش تحولات نوین و استحقاق جایگاه خود در پژوهش‌های جدید احراز خواهد شد. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که روش ترکیبی آمیخته، می‌تواند نقاط ضعف کمی و کیفی را پوشش می‌دهد و کاربرد ویژه‌ای دارد. در نهایت، با پالایش منابع گردآوری شده، منابع مرتبط انتخاب و نقاط مشترک در منابع تصریح و عینی شده‌اند. با این نگاه، روش پژوهش آمیخته مجدد بازپردازش و تکمیل گردیده است.

منابع.....

- بازرگان، عباس، ۱۳۸۶، «روش‌های تحقیق آمیخته: رویکردی برتر برای کندوکاو در مسائل نظام آموزشی و حل آنها»، *روانشناسی و علوم تربیتی*، ش ۳، ص ۱۰۱-۱۱۹.
- خنیفر، حسین و ناهید مسلمی، ۱۳۹۹، *اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی*، تهران، نگاه دانش.
- سجادی، موسی و همکاران، ۱۳۹۲، «روش پژوهش ترکیبی: گونه‌شناسی»، *مطالعات ناتوانی*، ش ۲، ص ۵۴-۶۶.
- شریفان، فریدون، ۱۳۸۷، «چستی، خاستگاه و مبنای نظری پژوهش ترکیبی» *پژوهش تربیتی و روان‌شناسی*، ش ۹، ص ۸۱-۱۰۸.
- مبینی دهکردی، علی، ۱۳۹۰، «معرفی طرح‌ها و مدل‌ها روش تحقیق آمیخته»، *راهبرد*، ش ۶۰، ص ۲۱۷-۲۳۴.
- عباس زاده محمد، ۱۳۹۱، تأملی بر اعتبار و پایایی در پژوهش‌های کیفی، جامعه‌شناسی کاربردی، ش ۱، ص ۱۹-۳۴.
- Bolden, R. & Moscarola, 2000, *Bridging the Quantitative-Qualitative*, based *Bridging*
- Campbell, D. T. & D. W. Fiske, 1959, "Convergent and Discriminant Validation by the Multitrait-Multimethod Matrix", *Psychological Bulletin*, N. 56, p. 81-105.
- Creswell, J.W., 1998, *Mixed-method research: Introduction and application*, in G. J. Cizek (ed.), *Handbook of Educational Policy*, (p. 472-455), San Diego.
- Creswell, J.W., 2003, *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed*,
- Creswell, J.W. & abas, 2007, *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, (3rd ed), Thousand Oaks, CA, Sage.
- Denzin, N. K & Y. S Lincoln (2005), *Handbook of Qualitative research*, Thousand Oaks, CA, Sage.
- Jick, T. D., 1979, "Mixing Qualitative and Quantitative Methods: Triangulation in Action", *Administrative Science Quarterly*, N. 24, p. 602-611.
- Morse, M., 1991, "Approaches to Qualitative-Quantitative Methodological Triangulation", *Nursing Research*, N. 40, p. 120-123.